

Ενημερωτικό Δελτίο

Τόμ. 26 (2001)

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΚΑΙ ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΚΝΕ

doi: [10.12681/news.244](https://doi.org/10.12681/news.244)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΚΑΙ ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΚΝΕ. (2009). *Ενημερωτικό Δελτίο*, 26, 27–47. <https://doi.org/10.12681/news.244>

**ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ
ΚΑΙ ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΚΝΕ**

Η Εγκυκλοπαίδεια του Ελληνικού Τύπου, 1784-1996

Επιστημονικός υπεύθυνος: Λουκία Δρούλια

Συντονίστρια έργου: Γιούλα Κουτσοπανάγου

ΕΠΕΤ II, Πρόγραμμα Συγχρηματοδότησης 1996

Στο *Ενημερωτικό Δελτίο*, αρ. 20, Δεκέμβριος 1997, είχε αναγγελθεί η εκπόνηση ενός Συγχρηματοδοτούμενου προγράμματος της Γενικής Γραμματείας Έρευνας και Τεχνολογίας με φορέα έρευνας το Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών / Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών και φορέα χρήση το Αθηναϊκό Πρακτορείο Ειδήσεων. Αντικείμενο του ερευνητικού προγράμματος ήταν η σύνταξη μιας Εγκυκλοπαίδειας του Ελληνικού Τύπου, 1784-1974 και η συγκρότηση μιας Βάσης Δεδομένων ανοικτού ορίζοντα, που θα εμπλουτίζεται συνεχώς.

Συγχρηματοδότες του προγράμματος, διάρκειας 30 μηνών, ήταν το Υπουργείο Τύπου και Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης, η Ένωση Ιδιοκτητών Ημερησίων Εφημερίδων, το Αθηναϊκό Πρακτορείο Ειδήσεων, η Ένωση Συντακτών Ημερησίων Εφημερίδων Αθηνών, η Ένωση Συντακτών Ημερησίων Εφημερίδων Μακεδονίας Θράκης και ο Ενιαίος Δημοσιογραφικός Οργανισμός Επικουρικής Ασφάλισης και Περιθάλψης.

Διευκρινίζουμε αμέσως ότι με τον όρο "τύπος" εννοείται εδώ κάθε είδους περιοδική έκδοση, ανεξάρτητα του περιεχομένου και της περιοδικότητάς της, είτε δηλαδή πρόκειται για ό,τι αποκαλείται σήμερα "εφημερίδα" είτε "περιοδικό", ή άλλο είδους δημοσίευμα που παρουσιάζει περιοδικότητα, όπως είναι οι "Επιθεωρήσεις", τα "Δελτία", τα "Ημερολόγια" κ.ο.κ. Η αντιμετώπιση αυτή υπαγορεύτηκε από το γεγονός ότι οι κατηγορίες του γραπτού τύπου δεν είναι εύκολο στη διαχρονική τους πορεία να προσδιοριστούν επακριβώς.

Στην πρώτη της αυτή έκδοση η Εγκυκλοπαίδεια έχει προβλεφθεί να είναι δίτομη και να περιλαμβάνει επιλεκτικά περί τα 3.000 λήμματα, από την πρώτη εμφάνιση του ελληνικού τύπου ως το 1974. Το χρονολογικό αυτό όριο επιλέχθηκε καθότι αποτελεί πραγματική τομή για τον ελληνικό τύπο της επικράτειας: τότε είναι που πραγματοποιούνται ουσιαστικές αλλαγές στην εκδοτική και τεχνική παραγωγή των εφημερίδων. Δεν ισχύει απολύτως το ίδιο κριτήριο για τον Τύπο του εξωτερικού, επειδή πολλές σημαντικές ομογενειακές εφημερίδες έχουν πρωτοεκδοθεί μετά την χρονολογία αυτή, συνισταμένη και αυτή των ιστορικών συγκυριών της μεταναστευτικής πορείας του ελληνισμού. Στην Εγκυκλοπαίδεια προτάσσονται εισαγωγικά κείμενα για την πορεία του ελληνικού τύπου κατά τους δύο πρώτους αιώνες του βίου του. Μετά το σώμα των λημμάτων ακολουθεί Παράρτημα που περιλαμβάνει τα ιστορικά της ίδρυσης των συνδικαλιστικών ή άλλων δημοσιογραφικών σωματείων, πρακτορείων διακίνησης του Τύπου κ.λπ. και μια επιλεκτική Βιβλιογραφία περί τύπου.

Η συγκέντρωση, καταγραφή, καταλογογράφηση και κωδικοποίηση του υλικού αποτυπώνεται στη Βάση Δεδομένων. Εγκατεστημένη στο Αθηναϊκό Πρακτορείο Ειδήσεων, φορέα χρήση του προγράμματος, προβλέπεται, όταν συμπληρωθεί ικανοποιητικά, να διατίθεται στο Διαδίκτυο. Η Βάση που έχει τη δυνατότητα να εμπλουτίζεται συνεχώς,

απαρτίζεται από τέσσερα κύρια αρχεία συνεργαζόμενα μεταξύ τους, που επιτρέπουν με τη χρήση λέξεων-κλειδιών και διασυνδέσεων να γίνεται αναζήτηση με πολλαπλά κριτήρια :

α) Το Αρχείο εντύπων, β) το Αρχείο προσώπων του δημοσιογραφικού χώρου όπου εντάσσονται και οι φορείς (σύλλογοι, εταιρείες, εκπαιδευτικά ιδρύματα, οργανώσεις κ.ά.) που εκδίδουν περιοδικά έντυπα· υπάρχει σκέψη οι φορείς να αποτελέσουν ξεχωριστό αρχείο· γ) το Αρχείο φωτογραφιών, όπου έχει αρχίσει να συγκεντρώνεται κάθε είδους εικαστικό υλικό προερχόμενο από τα ημερήσια και περιοδικά έντυπα ή άλλες σχετικές πηγές. Πρόκειται κυρίως για πρωτοσέλιδα εφημερίδων με το λογότυπό τους, για γελοιογραφίες, πρώτες διαφημίσεις, προσωπογραφίες κ.λπ., τα οποία προβλέπεται να ανακαλούνται με το αντίστοιχο απογραφικό δελτίο. Η συγκέντρωση του υλικού αυτού βρίσκεται ακόμα στα πρώτα της βήματα, καθότι χρειάζεται ειδικό ερευνητικό προγραμματισμό και φυσικά τα αντίστοιχα οικονομικά μέσα για την πραγματοποίησή του, και δ) το Αρχείο Βιβλιογραφίας περί Τύπου. Εργαλείο υποδομής απαραίτητο για την επεξεργασία του προγράμματος το ειδικό αυτό ψηφιακό Αρχείο, είναι χρησιμοποιήσιμο και μέσω της Βάσης Δεδομένων, καθώς με τις λέξεις-κλειδιά που αναγράφονται σε κάθε βιβλιογραφικό λήμμα είναι εφικτή η διασταύρωση στοιχείων και η ανεύρεση των ζητούμενων πληροφοριών. Το βιβλιογραφικό Αρχείο περιλαμβάνει ως σήμερα περί τα 900 λήμματα.

Η Β.Δ. έχει ήδη εμπλουτιστεί με περίπου 8.000 δελτία εντύπων και 6.500 δελτία προσώπων και φορέων. Η πρόσφατη πρόσκτηση από το Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών/ΕΙΕ του αξιόλογου για το πληροφοριακό του περιεχόμενο Αρχείο του Ελληνικού Τύπου που κατάρτισε με μακροχρόνιο μόχθο και επιμονή ο φιλόλογος Λευτέρης Καρυάτογλου και η προβλεπόμενη ένταξή του στη Β.Δ. θα συντελέσει στον ουσιαστικό εμπλουτισμό της, προσφέροντας έτσι στους χρήστες ένα θαυμάσιο πανόραμα του ελληνικού Τύπου και ένα πολύ χρήσιμο εργαλείο. Παράλληλα, καταβάλλονται προσπάθειες, με την πολύτιμη συμβολή του μεγάλου δικτύου εξωτερικών συνεργατών του προγράμματος, να συμπληρωθεί ο κατάλογος των εντύπων και να διορθωθεί, όπου ενδεχομένως έχουν παρεισφρήσει ανακριβείς ή λανθασμένες πληροφορίες, εξασφαλίζοντας έτσι, στο μέτρο του εφικτού, την αξιοπιστία του τελικού προϊόντος.

Ως προς το δίκτυο των συνεργατών, θα πρέπει να αναφερθεί ότι έχουν ανταποκριθεί με προθυμία στην πρόσκληση συνεργασίας περί τα 150 άτομα ποικίλων ειδικοτήτων και ενδιαφερόντων : ιστορικοί και πολιτικοί επιστήμονες, δημοσιογράφοι, προϊστάμενοι αρχείων και βιβλιοθηκών, ειδικοί ερευνητές, φοιτητές και πτυχιούχοι καθώς και συλλέκτες που με το ενδιαφέρον και την αγάπη τους για τους "μεταφορείς" αυτούς της εידησης και της γνώσης, συνδυασμένης συχνά με τη ψυχαγωγία, έχουν διασώσει το ευπαθέστατο, λόγω της φύσης του, αυτό υλικό. Το δίκτυο αυτό απλώνεται σε ολόκληρη την επικράτεια και σε όλες περίπου τις ξένες χώρες όπου έζησαν ή ζουν Έλληνες που είτε

δημιούργησαν κοινοτική ζωή, είτε ως άτομα ή ομάδες χρειάστηκε σε ορισμένες ιστορικές στιγμές να εκφραστούν συλλογικά. Οι ίδιοι αυτοί εξωτερικοί συνεργάτες σε συνεργασία με την ερευνητική Ομάδα έχουν αναλάβει τη συγγραφή των λημμάτων της Εγκυκλοπαίδειας.

Πιστεύοντας ότι έχει φθάσει ο καιρός να γίνει μια πιο συστηματική προσέγγιση στο θέμα Τύπος, η ερευνητική Ομάδα (βλ. *Ενημερωτικό Δελτίο*, αρ. 20, σ. 9) θεώρησε χρήσιμο να οργανωθεί μια Επιστημονική συνάντηση με διττό χαρακτήρα: συνεδριακό και σεμιναριακό. Στη Διεθνή Συνάντηση (*Προς μια Εγκυκλοπαίδεια του Ελληνικού Τύπου. Θεωρητικές Προσεγγίσεις, Πρακτικές Εφαρμογές*, Αθήνα, 23-25 Μαΐου 2002) θα επιδιωχθεί να παρουσιαστούν γενικές προσεγγίσεις στο θέμα (Ιστορική διαδρομή του ελληνικού τύπου, ο κόσμος του Τύπου, η εξέλιξη της ειδησεογραφίας και η ροή της ειδησης, αστικές περιοχές και περιφέρεια, ο Τύπος έξω από την ελληνική επικράτεια, ο Τύπος εργαλείο έρευνας, κ.λπ.), άλλα και να ανταλλάξουν απόψεις μέσα από "Ανοικτά εργαστήρια" όλοι εκείνοι που έχουν ασχοληθεί με αυτό που ονομάσαμε "ελληνικό τύπο" με τις πολυποίκιλες ιδιαιτερότητές του, στο πλαίσιο ακριβώς της προσπάθειας να κωδικοποιηθεί το υλικό αυτό σε μορφή Εγκυκλοπαίδειας. Το Συνέδριο θα κλείσει με μια συζήτηση Στρογγυλής Τράπεζας και θα πλαισιωθεί με μια Έκθεση Τύπου που θα οργανώσει το Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο.

Το Πρόγραμμα της Εγκυκλοπαίδειας έχει ήδη δώσει εναύσματα προς πολλές κατευθύνσεις, -τουλάχιστον αυτός είναι ο απόηχος των σχολίων πολλών συνεργατών μας- και έχει "ανακαλύψει" πρόσωπα, "μοναχικά", που σιωπηλά ασχολούνται με τον τύπο, είτε καταλογογραφώντας ειδοιογικές ή γεωγραφικές ενότητες, είτε συλλέγοντας με πάθος το υλικό που χάνεται. Ευελπιστούμε ότι η επικοινωνία και συνεργασία όλων των ενδιαφερομένων μερών, η συνδυασμένη δράση, η "συνέργια" αυτή, θα φέρει ουσιαστικά και θετικά αποτελέσματα.

Τέλος, ας προστεθεί ότι είναι ευνόητο πως ένα τέτοιο μεγαλόπνοο και φιλόδοξο σχέδιο δεν θα μπορούσε να συντελεστεί σε χρονικό διάστημα τριάντα μηνών, ούτε να καλυφθεί από έναν τόσο περιορισμένο προϋπολογισμό. Αν και έληξε το Συγχρηματοδοτούμενο πρόγραμμα (παραδοτέα του α) ένας τόμος της Εγκυκλοπαίδειας, 1.500 λήμματα, 200-1.200 λέξεων με τα Εισαγωγικά κείμενα, το Παράρτημα και την Επιλογή Βιβλιογραφίας και β) η Βάση δεδομένων), η εργασία συνεχίζεται με την ενίσχυση ορισμένων από τους ίδιους φορείς, αλλά και από άλλους κρατικούς ή ιδιωτικούς, που έχουν εκτιμήσει τη σημασία του έργου και θέλησαν να το ενισχύσουν για να μπορέσει να ολοκληρωθεί. Ωστόσο, θα πρέπει να σημειωθεί ότι το Συγχρηματοδοτούμενο πρόγραμμα είναι εκείνο που έδωσε τη δυνατότητα να οργανωθεί και να τεθούν οι βάσεις για το έργο αυτό που πραγματοποιείται για πρώτη φορά στην Ελλάδα.

Λουκία Δρούλια

Ολοκλήρωση προγράμματος

Τράπεζα Δεδομένων Ελλήνων Ζωγράφων (1450-1830)

Τον Δεκέμβριο του 2000 στο Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών ολοκληρώθηκε το ερευνητικό έργο "Τράπεζα Δεδομένων Ελλήνων Ζωγράφων", στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος Έρευνας και Τεχνολογίας και σε συνεργασία με το Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης. Σκοπός του έργου ήταν η οργάνωση σε ηλεκτρονική μορφή των στοιχείων για τους έλληνες ζωγράφους και τα έργα τους από το 1450 έως το 1830.

Αναλυτικά η δίγλωσση Βάση Δεδομένων (ελληνική και αγγλική) περιλαμβάνει όλα τα βιογραφικά στοιχεία για τους ζωγράφους, που περιέχονται στους δύο σχετικούς τόμους (Μ. Χατζηδάκης, *Έλληνες Ζωγράφοι μετά την Άλωση*, τ.1, ΚΝΕ/ΕΙΕ, Αθήνα 1987 και Μ. Χατζηδάκης- Ε. Δρακοπούλου, *Έλληνες Ζωγράφοι μετά την Άλωση*, τ.2, ΚΝΕ/ΕΙΕ, Αθήνα 1997), καθώς και αναλυτικά δελτία για κάθε φορητή εικόνα και για κάθε τοιχογραφημένο ναό, με όλες τις σχετικές πληροφορίες και φωτογραφική τεκμηρίωση. Το ήδη υπάρχον φωτογραφικό υλικό εμπλουτίστηκε με τη συνεργασία των κατά τόπους Αρχαιολογικών Υπηρεσιών και Μουσείων. Ειδικά πρέπει να αναφερθεί η εξαιρετη συνεργασία με το Μουσείο Μπενάκη, που μας παρείχε υψηλής ποιότητας ψηφιοποιημένες εικόνες. Ακόμη οργανώθηκε επιστημονική αποστολή στην Κάτω Ιταλία για τον εμπλουτισμό της Βάσης με φορητές κυρίως εικόνες από τις εκκλησίες και τα Μουσεία της περιοχής.

Την επιστημονική ευθύνη του προγράμματος είχε η υπογράφουσα. Η καθηγήτρια Βυζαντινής Τέχνης και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων Νανώ Χατζηδάκη ήταν επιστημονική σύμβουλος, η αρχαιολόγος Μυρτώ Βεΐκου, υποψήφια διδάκτωρ του Πανεπιστημίου της Οξφόρδης, είχε την ευθύνη της μετάφρασης όλων των δεδομένων στην αγγλική γλώσσα. Ο Βασίλης Γεωργίου, τεχνικός πληροφορικής, υλοποίησε τον σχεδιασμό της Βάσης και υποστήριξε με επιτυχία τις αναγκαίες τροποποιήσεις της κατά τη διάρκεια του έργου, επιλύοντας όλα τα τεχνικά προβλήματα μέχρι το τελικό στάδιο. Ο Χαράλαμπος Θεοδωρακόπουλος, συντηρητής εικόνων και ειδικός συνεργάτης του Μουσείου Μπενάκη στην καταγραφή μουσειακών αντικειμένων, ανέλαβε την ηλεκτρονική επεξεργασία των φωτογραφιών και την εισαγωγή τους στη Βάση Δεδομένων. Η Κέλλυ Αγγελή, συνεχίζοντας την πολύχρονη αποτελεσματική συνεργασία της με το Πρόγραμμα των Ζωγράφων ανέλαβε την εισαγωγή των στοιχείων στη Βάση και η Δήμητρα Ρέγκλη αντιμετώπισε με επιτυχία τις δυσκολίες της γραμματειακής υποστήριξης του Προγράμματος. Για τις ανάγκες του έργου συνεργάστηκαν περιοδικά η καθηγήτρια Βυζαντινής Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων Αγγελική Σταυροπούλου, η υπεύθυνη της συλλογής των βυζαντινών εικόνων του Μουσείου Μπενάκη Αναστασία Δρανδάκη, ο ιστορικός της τέχνης και υπεύθυνος του Βυζαντινού Μουσείου Καστοριάς Ιωάννης Σίτσιου και η ιπτικιόχος αρχαιολογίας Αγγελική Παπαδοπούλου. Η παράδοση μιας επίτυχως συγκροτημένης βάσης, εμπλουτισμένης με περισσότερα στοιχεία, από όσα προέβλεπε η αρχική σύμβαση, δεν θα είχε επιτευχθεί, εάν όλοι οι συνεργάτες, ερευνητές και τεχνικοί, μόνιμοι και έκτακτοι, δεν επεδείκνυαν προσωπικό ενθουσιασμό και αφοσίωση στους στόχους του έργου κατά τα δύο χρόνια της συνεργασίας μας. Απα-

ραίτητη προϋπόθεση για την λειτουργία του Προγράμματος υπήρξε η παροχή του τεχνικού εξοπλισμού από το Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών, κινητήριος δύναμη η υποστήριξη του διευθυντή του Ινστιτούτου, Βασίλη Παναγιωτόπουλου, την εποχή της έναρξης του έργου και αποφασιστική για την ολοκλήρωσή του η ευνοϊκή αντιμετώπιση του σημερινού διευθυντή, καθηγητή Πασχάλη Κιτρομηλίδη.

Η αρχική όμως έμπνευση αυτού του μεγαλόπνοου προγράμματος, που ένα μικρό τμήμα του κατορθώσαμε να υλοποιήσουμε, ανήκει στον δημιουργό του έργου των Ελλήνων Ζωγράφων Μανόλη Χατζηδάκη, που έγκαιρα διείδε την χρησιμότητα των ηλεκτρονικών υπολογιστών στη συγκρότηση επιστημονικών εργαλείων.

Τα αποτελέσματα του διετούς Προγράμματος είναι 2.000 εγγραφές του αρχείου των Ζωγράφων με βιογραφικά στοιχεία, 2.780 εγγραφές του αρχείου των φορητών εικόνων και 1.000 εγγραφές του αρχείου των τοιχογραφημένων μνημείων στην ελληνική και στην αγγλική γλώσσα. Το φωτογραφικό αρχείο περιλαμβάνει 1.680 ψηφιοποιημένες φωτογραφίες. Δημιουργήθηκε ακόμη μια συμπληρωματική βιβλιογραφική βάση για τις ανάγκες του Προγράμματος.

Το εργαλείο αυτό δίνει τη δυνατότητα στον ερευνητή ή στον απλό χρήστη να κάνει πολλαπλές αναζητήσεις σχετικά με τη χρονική κατανομή ζωγράφων και έργων, τη γεωγραφική κατανομή (τόπων καταγωγής και εργασίας), θεματική αναζήτηση εικόνων ή τοιχογραφιών και πολλές άλλες, ανάλογα με τα συγκεκριμένα επιστημονικά ερωτήματα.

Εκτός των πλαισίων του Προγράμματος, με πρωτοβουλία του Βασιλη Γεωργίου και εθελοντική εργασία δημιουργήσαμε έναν ηλεκτρονικό κόμβο που φιλοξενείται στην επιστημονική ιστοσελίδα του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών (<http://www.spin.gr/databases.html>) στον οποίο διοχετεύσαμε έναν μικρό αριθμό των δεδομένων της Βάσης. Στο δείγμα αυτό της όλης δουλειάς γίνεται εύκολα αντιληπτό και από τον απλό χρήστη το σύστημα δομής και οι δυνατότητες αναζήτησης, που παρέχει το έργο.

Το διετές πρόγραμμα του Ινστιτούτου Νεοελληνικών Ερευνών "Τράπεζα Δεδομένων Ελλήνων Ζωγράφων" ολοκληρώθηκε με επιτυχία αλλά υπερδιπλάσια στοιχεία για τους έλληνες ζωγράφους, τις εικόνες και τους ναούς, που βρίσκονται στον ελληνικό και τον ευρωπαϊκό χώρο αναμένουν την εισαγωγή τους στη Βάση Δεδομένων.

Ευγενία Δρακοπούλου

Ξέστρον, Παραδοσιακές τεχνικές και επαγγέλματα σε σύγχρονο τεχνολογικό περιβάλλον (Ξύλο και μάρμαρο στο Αιγαίο: παλιές χρήσεις και νέες προοπτικές)
Επισημονικός υπεύθυνος: Λεωνίδα Καλλιβρετάκη

 λοκληρώθηκε τον Ιούνιο του 2001 το Ερευνητικό Έργο "Ξέστρον, Παραδοσιακές τεχνικές και επαγγέλματα σε σύγχρονο τεχνολογικό περιβάλλον (Ξύλο και μάρμαρο στο Αιγαίο: παλιές χρήσεις και νέες προοπτικές)", που είχε ξεκινήσει τον Οκτώβριο του 1998, στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος Έρευνας και Τεχνολογίας II (ΕΠΕΤ II) της ΓΓΕΤ, με επισημονικό υπεύθυνο τον Λεωνίδα Καλλιβρετάκη. Φορέας εκτέλεσης του έργου ήταν το Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών (Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών) και συνεργαζόμενος φορέας η Δημοτική Επιχείρηση Τουριστικής Ανάπτυξης Ερμούπολης.

Κατά την εκτέλεση του Έργου επιχειρήθηκε καταρχήν η συγκέντρωση δημοσιευμένου και αδημοσίετου υλικού που σχετίζεται με την παρουσία και τις χρήσεις του ξύλου και του μαρμάρου, τα εργαλεία κατεργασίας τους, τα παραγόμενα προϊόντα, τις αντίστοιχες επαγγελματικές εξειδικεύσεις στο χώρο του Αιγαίου καθώς και τις εφαρμοζόμενες τεχνικές για τη μεταποίησή τους. Για το σκοπό αυτό, αξιοποιήθηκαν, κατά το δυνατόν, ποικίλες πηγές, όπως προικοσύμφωνα, ταξιδιωτικές εντυπώσεις, περιηγητικά κείμενα, εμπορικοί οδηγοί, δημοσιευμένα αρχαιακά τεκμήρια και μελέτες για διάφορα νησιά του Αιγαίου. Απεδείχθη ότι η ανίχνευση του ξύλου και του μαρμάρου στα γραπτά τεκμήρια της εποχής είναι εξαιρετικά δυσχερής, καθώς οι σχετικές διαθέσιμες γραπτές πηγές είναι λιγοστές, ενώ οι πληροφορίες που αφορούν το θέμα περιορίζονται σε διάσπαρτες και αποσπασματικές μνείες των υλικών.

Παράλληλα πραγματοποιήθηκε επιτόπια έρευνα, από την οποία προέκυψε ένα αρχείο προφορικών μαρτυριών - συνεντεύξεων τεχνιτών, που απασχολούνται σε διάφορα στάδια της κατεργασίας και της μεταποίησης ξύλου και μαρμάρου, με παραδοσιακό τρόπο. Πραγματοποιήθηκε καταγραφή χαρακτηριστικών εγκαταστάσεων και εργαστηρίων, προκειμένου να σχηματιστεί μια σαφής εικόνα, να εντοπιστούν οι πυκνώσεις και τα κενά και να αναδειχθούν οι περιοχές όπου υπάρχει παράδοση στην επεξεργασία και τη μεταποίηση των υλικών αυτών.

Μετά από επεξεργασία, το ποικιλόμορφο αυτό υλικό συγκροτήθηκε σε αρχεία πληροφοριών και εικόνων. Με βάση το τεκμηριωτικό υλικό πραγματοποιήθηκαν μελέτες για τις χρήσεις και τις μεθόδους κατεργασίας του μαρμάρου και του ξύλου στο νησιωτικό χώρο του Αιγαίου, κατά τα νεότερα χρόνια.

Διερευνήθηκαν, τέλος, οι επιπτώσεις που προκύπτουν στον χώρο των επαγγελματιών που δραστηριοποιούνται στη μαρμαροτεχνία, τη μαρμαρογλυπτική, την ξυλουργική, την επιπλοποιία και την ξυλογλυπτική, από τις τεχνολογικές εξελίξεις και τις απαιτήσεις του αγοραστικού τους κοινού, αλλά και οι δυνατότητες προσαρμογής στοιχείων της παραδοσιακής βιοτεχνικής - καλλιτεχνικής παραγωγής των εργαστηρίων τους σε νέες χρήσεις, προσαρμοσμένες στις συνθήκες και τις απαιτήσεις της σύγχρονης αγοράς. Η διερεύνηση αυτή προχώρησε ενδεικτικά και στην πιλοτική παραγωγή σχεδίων και υποδειγμάτων στα οποία αποτυπώνεται η προβληματική που αναπτύχθηκε κατά τη διάρκεια της έρευνας.

Παραδοσιακοί τεχνίτες και επαγγέλματα του ξύλου στο Αιγαίο, τη Θράκη και την Κύπρο Επιστημονικός υπεύθυνος: Λεωνίδα Καλλιβρετάκη

Aπό τον Αύγουστο του 2001 ξεκίνησε στο Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών ένα νέο ερευνητικό έργο με τίτλο "Παραδοσιακοί Τεχνίτες και Επαγγέλματα του Ξύλου στο Αιγαίο, τη Θράκη και την Κύπρο", και επιστημονικό υπεύθυνο - συντονιστή τον Λεωνίδα Καλλιβρετάκη.

Το έργο εντάσσεται στο πρόγραμμα "Θράκη-Αιγαίο-Κύπρος 2001 -2002" και χρηματοδοτείται από το Υπουργείο Αιγαίου. Ανάδοχος φορέας του έργου είναι το Επιστημονικό και Μορφωτικό Ίδρυμα Κυκλάδων (Ε.Μ.Ι.Κ.) με επιστημονική υπεύθυνη, την αντιπρόεδρό του Χριστίνα Αγριαντώνη. Στο έργο συμμετέχουν επίσης το Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Κύπρου, με επιστημονική υπεύθυνη την Ευφροσύνη Ριζοπούλου-Ηγουμενίδου, επίκουρη καθηγήτρια του Πανεπιστημίου και το Ινστιτούτο Πολιτιστικής και Εκπαιδευτικής Τεχνολογίας (Ι.Π.Ε.Τ.) που εδρεύει στην Ξάνθη, με επιστημονικό υπεύθυνο τον διευθυντή του Χριστόδουλο Χαμζά.

Σκοπός του έργου είναι η μελέτη των παραδοσιακών επαγγελμάτων και τεχνικών που σχετίζονται με την κατεργασία του ξύλου στα νησιά του Αιγαίου, στην περιοχή της Θράκης και στην Κύπρο, η διερεύνηση των κοινών πολιτισμικών τους στοιχείων, των τυχόν μεταξύ τους αλληλεπιδράσεων στον τομέα των τεχνικών και των παραγόμενων προϊόντων αλλά και η εξέταση των ιδιαιτεροτήτων κάθε μίας γεωγραφικής περιοχής. Σκοπός του είναι επίσης η αποτύπωση της σύγχρονης κατάστασης των επαγγελμάτων που συνδέονται με την κατεργασία και την κατασκευή με παραδοσιακές τεχνικές και μεθόδους αντικειμένων από ξύλο στις παραπάνω περιοχές. Ιδιαίτερη έμφαση θα δοθεί στην ιστορική διάσταση της παραδοσιακής επιπλοποιίας, αλλά και στις σύγχρονες τάσεις της, καθώς αυτή αποτελεί μία ζωντανή οικονομική δραστηριότητα με πολλαπλές προοπτικές και δυνατότητες ανάπτυξης, αξιοποίησης και ανανέωσης.

Η έρευνα θα προσανατολιστεί στα νεότερα χρόνια και θα επικεντρωθεί στους ακόλουθους κύριους άξονες:

- Η πρώτη ύλη, τα διάφορα είδη ξυλείας και οι χρήσεις τους.
- Οι επαγγελματικές εξειδικεύσεις που σχετίζονται με την κατεργασία του ξύλου.
- Τα παραγόμενα από ξύλο προϊόντα.

Με βάση το ποικιλόμορφο υλικό που θα προκύψει από κάθε περιοχή και την ανταλλαγή των πορισμάτων της έρευνας μεταξύ των εμπλεκόμενων φορέων, θα πραγματοποιηθούν συνθετικές μελέτες που θα εξετάζουν διαχρονικά τα διάφορα επαγγέλματα, τις ποικίλες τεχνικές και τα κατά τόπους παραγόμενα από ξύλο προϊόντα στις υπό μελέτη περιοχές.

Ευδοκία Ολυμπίου

Δράσεις για την τεκμηρίωση της βιομηχανικής κληρονομιάς στο Αιγαίο

Επιστημονικός υπεύθυνος: Χριστίνα Αγριαντώνη

Τον Σεπτέμβριο του 2001 ξεκίνησε στο Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών το ερευνητικό έργο "Προκαταρκτικές δράσεις για την τεκμηρίωση της βιομηχανικής κληρονομιάς στο Αιγαίο", με επιστημονική υπεύθυνη τη Χριστίνα Αγριαντώνη.

Το έργο αυτό, που χρηματοδοτείται από το Υπουργείο Αιγαίου, πραγματοποιείται στο πλαίσιο του ερευνητικού προγράμματος "Ιστορία Επιχειρήσεων" του ΚΝΕ/ΕΙΕ και πρόκειται να ολοκληρωθεί τον Μάρτιο του 2003. Στο έργο συμμετέχει, ως συνεργαζόμενος φορέας η Δημοτική Επιχείρηση Ανάπτυξης Ερμούπολης (ΔΕΑΕ).

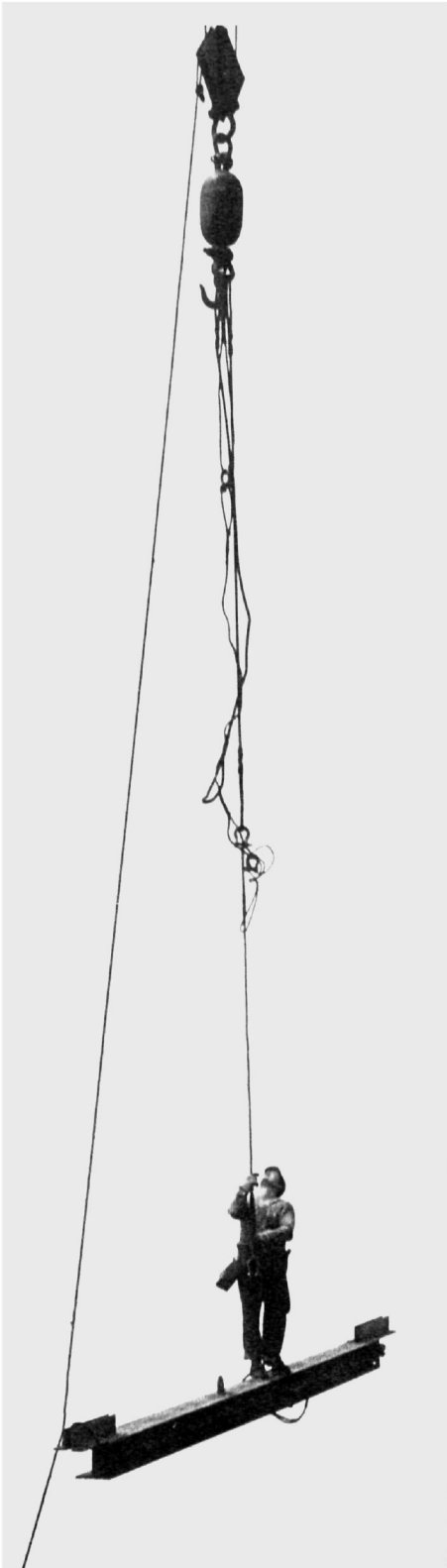
Κατά τη διάρκεια του έργου αυτού έχουν προγραμματιστεί οι παρακάτω δράσεις:

α) Ο σχεδιασμός, επεξεργασία και διατύπωση προτάσεων για την υλοποίηση έργων με αντικείμενο την τεκμηρίωση, ανάδειξη, διάσωση και συντήρηση της βιομηχανικής κληρονομιάς στο Αιγαίο.

β) Ο εντοπισμός και η καταγραφή ιστορικών βιομηχανικών τόπων στο Αιγαίο. Το έργο προβλέπει τη συγκρότηση ενός ειδικά σχεδιασμένου ηλεκτρονικού αρχείου, στο οποίο θα περιλαμβάνεται το σύνολο των πληροφοριών καθώς και χαρτογραφικά, φωτογραφικά και σχεδιαστικά τεκμήρια.

γ) Πρακτικές και οργανωτικές δράσεις, όπως η επιστημονική υποστήριξη προς το Κέντρο Τεχνικού Πολιτισμού – Βιομηχανικό Μουσείο Ερμούπολης για τη δημιουργία και οργάνωση εργαστηρίου αποκατάστασης, συντήρησης και τεκμηρίωσης ιστορικού μηχανολογικού εξοπλισμού και η υποβοήθηση των τοπικών φορέων της Μυτιλήνης (ΟΤΑ κλπ) για τον συντονισμό δράσεων για τη διάσωση και προβολή της βιομηχανικής κληρονομιάς των νησιών.

Ευδοκία Ολυμπίτου

I. Διεθνές Συνέδριο**Ιστορία του βιβλίου. Το Έντυπο Ελληνικό Βιβλίο, 15ος-19ος αι.****(Ευρωπαϊκό Πολιτιστικό Κέντρο Δελφών, 16-20 Μαΐου 2001)**

Στο Διεθνές Συνέδριο, που ήταν φιλοξενούμενο του Ευρωπαϊκού Πολιτιστικού Κέντρου Δελφών, πήραν μέρος, με ανακοινώσεις, 13 ξένοι και 31 Έλληνες ειδικοί ερευνητές, από ερευνητικά κέντρα, πανεπιστήμια και βιβλιοθήκες. Την Οργανωτική Επιτροπή αποτελούσαν ο Βασίλης Καρασμάνης, Καθηγητής ΕΜΠ, Διευθυντής του Ευρωπαϊκού Πολιτιστικού Κέντρου Δελφών, ο Τριαντάφυλλος Σκλαβενίτης, Διευθυντής Ερευνών ΚΝΕ/ΕΙΕ και ο Κωνσταντίνος Σπ. Στάικος, ιστορικός του βιβλίου. Χορηγός του Διεθνούς Συνεδρίου ήταν ο Δημήτρης Κομπορηνάς, Πρόεδρος του Ομίλου Interamerican.

Οι 43 ανακοινώσεις αναφέρονταν στο πέρασμα από το χειρόγραφο στο έντυπο, την ίδρυση των ελληνικών τυπογραφείων στο αναγεννησιακό περιβάλλον, την κατάκτηση της νέας τέχνης της τυπογραφίας από τους Έλληνες, τα εκδοτικά τους τομμήματα, με τα σημαντικά αποτελέσματα και τις αποτυχίες, για να δουν το φως της δημοσιότητας πρωτότυπα και μεταφρασμένα έργα, αποτελέσματα των πνευματικών αναζητήσεων και των πρακτικών αναγκών των βενετοκρατούμενων και των τουρκοκρατούμενων περιοχών, αλλά και της Διοσποράς, και αργότερα των κατοίκων του ελεύθερου ελληνικού κράτους και των πέραν των συνόρων ομογενών: διατήρηση της ελληνικής γλώσσας, διάδοση της παιδείας, εξυπηρέτηση της χριστιανικής λατρείας και κατήχησης, αντίσταση στους θρησκευτικούς προσηλυτισμούς, υποδοχή των νεωτερικών ευρωπαϊκών ιδεών, λογοτεχνικές αναζητήσεις, στροφή προς την αρχαιότητα, επανάσταση 1821, ιδεολογική παιδεία και οργάνωση του νέου κράτους.

Εξέταζαν ακόμη τα μεγάλα θέματα της παραγωγής και της διάδοσης του ελληνικού βιβλίου, της υποδοχής, των αναγνώσεων και της επίδρασης του βιβλίου στην κοινωνική εξέλιξη.

Στο πλαίσιο του Συνεδρίου λειτούργησε Έκθεση Βιβλίου με θέμα: "Τα Κέντρα του Ελληνικού Βιβλίου (15ος-19ος αι.): τυπογράφοι, εκδότες, σήματα και εμβλήματα". Κυκλοφορεί κατάλογος της Έκθεσης (55 σελίδες).

Με την ευκαιρία του Συνεδρίου οι εκδόσεις Κότινος κυκλοφόρησαν το βιβλίο της Λουκίας Δρούλια, *Η Ιστορία του Ελληνικού Βιβλίου. Προσεγγίσεις και σύγχρονες κατευθύνσεις της έρευνας. Βιβλιογραφία των ελληνικών εργασιών 1965-2000* (103 σελίδες). Η διαδικασία για εκτύπωση των πρακτικών άρχισε και η έκδοσή τους προγραμματίζεται να έχει ολοκληρωθεί ως το Μάιο του 2002.

II. 53η Διεθνής Έκθεση Βιβλίου Φραγκφούρτης *The Publishing Centres of the Greeks* *From the Renaissance to the Neohellenic Enlightenment*

Εκθεση βιβλίου στο περίπτερο της Ελλάδας, τιμώμενης χώρας στην 53η Έκθεση βιβλίου της Φραγκφούρτης 2001. Οργανώθηκε από τον Κ. Σπ. Στάικο και τον Τ.Ε. Σκλαβενίτη για λογαριασμό του Εθνικού Κέντρου Βιβλίου και λειτούργησε από τις 9 ως τις 15 Οκτωβρίου 2001. Παρουσιάστηκαν 105 βιβλία, αντιπροσωπευτικά δείγματα της λογοτεχνικής κυρίως παραγωγής των κέντρων του ελληνικού βιβλίου: Βενετία, Φλωρεντία, Ρώμη, Αλκαλά Ισπανίας, Παρίσι, Γενεύη, Κωνσταντινούπολη, Ιάσι και Βουκουρεστί, Βιέννη, Βούδα-Πέστη, Τεργέστη, Λειψία, Μόσχα και Πετρούπολη, Μοσχόπολη, Άγιος Όρος, Σμύρνη, Κέρκυρα, Ζάκυνθος, Χίος, Κυδωνίες. Την έκθεση πλαισίωσε επιτοίχιο εικονογραφικό υλικό: απόψεις των πόλεων, σήματα και προσωπογραφίες των εκδοτών και των συγγραφέων των ελληνικών βιβλίων. Παραθέτουμε το κείμενο παρουσίασης της Έκθεσης:

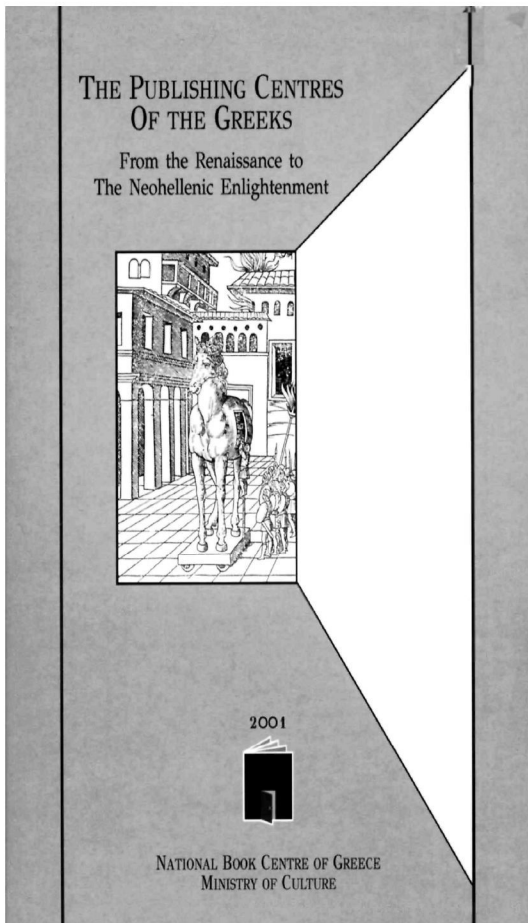
“Η ιστορία της Ελληνικής τυπογραφίας αποτελείται από δύο μεγάλα και σχεδόν ανεξάρτητα κεφάλαια, καθώς από τις πρώτες δεκαετίες του 16ου αιώνα η έκδοση ελληνικών βιβλίων άρχισε να εξυπηρετεί δύο εντελώς διαφορετικούς σκοπούς: από τη μία μεριά τη διάδοση των ελληνικών γραμμάτων στο ουμανιστικό πλαίσιο και από την άλλη τις πνευματικές και θρησκευτικές ανάγκες του διάσπαρτου νέου ελληνισμού.

Οι Έλληνες λόγιοι και τυπογράφοι πλαισίωσαν τα τυπογραφεία της Ιταλίας ήδη από τη δεκαετία του 1470 και ως τα μέσα του 16ου αιώνα, συνέχισαν να εκδίδουν και να τυπώνουν ελληνικά βιβλία για τη διάδοση της ελληνικής γραμματείας και την εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας. Από τις αρχές του 16ου αιώνα μάλιστα, πολλοί από αυτούς συνεργάστηκαν με τυπογραφεία του Βορρά, από το Λονδίνο και το Παρίσι ως την Αλκαλά της Ισπανίας, εδραιώνοντας έτσι την τέχνη και την τεχνική της εκτύπωσης των ελληνικών βιβλίων με ιδιαίτερα καλαίσθητα τυπογραφικά στοιχεία, θαυμαστά για αιώνες.

Από τα τέλη του 15ου αιώνα, οι Έλληνες λόγιοι-εκδότες που δραστηριοποιήθηκαν γύρω από τους τυπογραφικούς οίκους της Βενετίας κυρίως, συνειδητοποίησαν το ρόλο που θα μπορούσε να παίξει το ελληνικό βιβλίο στον διάσπαρτο ελληνισμό: τόσο ως εκπαιδευτικό εργαλείο και για να διατηρηθεί η ελληνική γλώσσα και στα πιο απομακρυσμένα προπύργια των Ελλήνων, όσο και ως συνδετικός κρίκος των Ορθοδόξων Ελλήνων.

Το αναγνωστικό κοινό στο οποίο απέβλεπαν οι πρωτεργάτες του ελληνικού βιβλίου τελούσε υπό καθεστώς είτε βενετικής είτε οθωμανικής κυριαρχίας. Παρόλο που στην επικράτεια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας δεν λειτουργούσαν τυπογραφεία, ωστόσο η διακίνηση των εντύπων βιβλίων δεν συναντούσε εμπόδια. Στις βενετικές κτήσεις, διάσπαρτες στα νησιά του Αιγαίου και του Ιονίου Πελάγους και στην Κρήτη, δεν λειτουργούσαν επίσης τυπογραφεία καθώς το τυπογραφικό κέντρο της Βενετίας διατηρήθηκε για αιώνες αποκλειστικά εκεί όπου υπήρχε και η πολυπληθέστερη ελληνική κοινότητα της Διασποράς και μέσα σε ένα χώρο που έσφυζε από τυπογραφική ζωή, με δεκάδες τυπογραφεία να αλλάζουν χέρια και να διακινούν δεκάδες χιλιάδες βιβλία.

Ο ελληνικός 18ος αιώνας των τυπογραφείων και των εκδόσεων σφραγίζεται από το

ρωμαλέο κίνημα του ελληνικού διαφωτισμού. Το νεωτερικό βιβλίο, που τώρα έχει κέντρο παραγωγής τη Βιέννη και αργότερα το Παρίσι, άλλαξε τους συσχετισμούς έναντι του παραδοσιακού θρησκευτικού βιβλίου, τόσο στη βιβλιοπαραγωγή όσο και στην αγορά του βιβλίου και στήριξε τη διάδοση των νέων ιδεών της ελληνικής αναγέννησης”.

Κυκλοφόρησε εικονογραφημένος κατάλογος της Έκθεσης, με τον ίδιο τίτλο, σε αγγλική γλώσσα (4ο, σ. xx+223), με πρόλογο της Προέδρου του Ε.ΚΕ.ΒΙ., Ρένας Σταυρίδη-Πατρικίου, γενική εισαγωγή, εισαγωγή για κάθε εκδοτικό κέντρο και αναλυτική παρουσίαση των αντίστοιχων εκθεμάτων. Ο κατάλογος συμπληρώνεται με τη γενική και κατά εκδοτικό κέντρο βιβλιογραφία, στην οποία περιλαμβάνεται και επιλογή ξένων βιβλίων για τα σημαντικά εκδοτικά κέντρα του βιβλίου.

Τα βιβλία της Έκθεσης ανήκουν κυρίως στη συλλογή Κ. Σπ. Σταίικου, ενώ λίγα βιβλία δάνεισαν η Εθνική Βιβλιοθήκη, η Βιβλιοθήκη της Βουλής, η Γεννάδειος, η Δημοτική Βιβλιοθήκη Κοζάνης, το Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών και το Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο.

Στην έκθεση παρουσιάστηκαν συμπληρωματικά και βιβλία κορυφαίων Ελλήνων λογοτεχνών (Σολωμός, Παλαμάς, Παπαδιαμάντης, Σικελιανός, Καζαντζάκης, Καβάφης, Σεφέρης, Ελύτης) μαζί με τις προσωπογραφίες τους, προερχόμενα από τις συλλογές του ΚΝΕ/ΕΙΕ, του Μουσείου Μπενάκη και των επιμελητών της Έκθεσης.

III. Ιστορία της Τεχνολογίας της Ελληνικής τυπογραφίας, 15ος-20ός αι.

Για ένα Μουσείο Τυπογραφίας

Ερευνητικό πρόγραμμα του Πολιτιστικού Ιδρύματος ΕΤΒΑ

Τα ελληνικά βιβλία κατά τους αιώνες της ξένης κυριαρχίας τυπώθηκαν κυρίως στις ευρωπαϊκές πόλεις, σε τυπογραφεία ξένης ή ελληνικής ιδιοκτησίας, και η τεχνολογία που χρησιμοποιήθηκε είναι εκείνη της χώρας όπου κάθε τυπογραφείο είχε την έδρα του. Η τεχνολογία που χρησιμοποιήθηκε αναζητείται με τον συνδυασμό των γνώσεων για την τεχνολογία κάθε χώρας και της τεχνολογίας που απαιτήθηκε για την έκδοση των συγκεκριμένων ελληνικών βιβλίων, όπως αυτά τα ίδια τα μαρτυρούν, αλλά και άλλες πληροφορίες των ιστορικών πηγών. Η ιστορία της τεχνολογίας της ελληνικής τυπογραφίας, είναι αναγκαστικά ιστορία της ξένης τεχνολογίας αλλά, κατά το δυνατόν, μόνο εκείνης που χρησιμοποιήθηκε από τους τυπογράφους των ελληνικών βιβλίων και μάλιστα χρονολογημένη, ώστε να διαπιστώνονται οι χρονικές αποκλίσεις στη χρησιμοποίησή της.

Για τα τυπογραφεία, που ιδρύθηκαν ως το 1821 στον ελληνικό χώρο, χρειάζεται ιδιαίτερη ερευνητική προσπάθεια, αφού δεν είναι πάντα γνωστή η χώρα προέλευσης της τεχνολογίας, ενώ η δραστηριότητα των τυπογραφείων είναι βραχύβια και η παραγωγή μικρή. Ο στοιχειώδης εξοπλισμός και η απόσταση από τα κέντρα παραγωγής της τεχνολογίας, μας οδηγούν στην αναζήτηση της υψηλής τεχνολογίας, που πρέπει να αποκτήθηκε με όξυνση της ευρηματικότητας των τυπογράφων, ώστε να βρίσκονται λύσεις στα προβλήματα λειτουργίας των τυπογραφείων.

Το ερευνητικό πεδίο είναι βατότερο για την τεχνολογία της τυπογραφίας στο ελληνικό κράτος από το 1821 και ύστερα. Ο όγκος και η ποιότητα των πληροφοριών, που δίνουν οι ιστορικές πηγές, επιτρέπουν πιστότερες προσεγγίσεις, οι απεικονίσεις της τεχνολογίας υπάρχουν και η βιβλιογραφία επιτρέπει την καλύτερη προσέγγιση της τυπογραφικής τεχνολογίας στις χώρες προέλευσης. Ο χρόνος εισαγωγής της στην Ελλάδα, μπορεί να προσδιοριστεί ευκολότερα, ενώ η σύνδεση της υπάρχουσας τεχνολογίας με τα παραγόμενα τυπογραφικά αποτελέσματα, αποδεικνύει ότι στην εισαγωγή της νέας τεχνολογίας παρατηρείται σπουδή, ενώ πολλές φορές η διαθέσιμη τεχνολογία χρησιμοποιείται εφευρετικά και με διάφορες επινοήσεις των έμπειρων τεχνιτών, με αποτελέ-

ματα τεχνικά και αισθητικά, ανώτερα των προδιαγραφών της υπάρχουσας τεχνολογίας. Καλό παράδειγμα είναι οι διαδοχικές προσπάθειες για την εκτύπωση χρωμάτων από το τέλος του 19ου αιώνα και η άμεση παρακολούθηση των διαδοχικών κατακτήσεων στον τομέα αυτόν από την ελληνική τυπογραφία, ως τις μέρες μας.

Η ιστορία της τεχνολογίας της Ελληνικής Τυπογραφίας, καλείται να ερευνηθεί και να αναδείξει τις προσπάθειες των τυπογράφων για συνεχή εκσυγχρονισμό, με την εισαγωγή νέας τεχνολογίας, με σκοπό τη μείωση του κόστους παραγωγής του βιβλίου, αφού η αγορά του ήταν μικρή, με το άπλωμα των επιχειρήσεων στους συναφείς κλάδους, όπως η χύτευση στοιχείων και η καθετοποίηση της παραγωγής και της εμπορίας του βιβλίου.

Θεματικοί Άξονες του προγράμματος

1. Χάραξη και χύτευση ελληνικών στοιχείων και κοσμημάτων.
Χαράκτες, γραμματοσειρές, χυτήρια, λινοτυπία, μονοτυπία.
Οι ανάγκες των ανθρώπων της Αναγέννησης, αλλά και των μεταγενεστέρων εποχών για τυπωμένα αρχαία ελληνικά κείμενα, εξασφάλισαν χάραξη και χύτευση ελληνικών στοιχείων σε όλο τον κόσμο και σε όλες τις εποχές.
2. Στοιχειοθεσία και σελιδοποίηση.
Χειροστοιχειοθεσία, λινοτυπία, μονοτυπία.
3. Ξυλογραφία, χαλκογραφία, λιθογραφία, χρωμολιθογραφία, τσιγκογραφία.
4. Εκτυπωτικές μηχανές.
-Ξύλινα πιεστήρια, ξύλινα με μεταλλικά εξαρτήματα, μεταλλικά πιεστήρια.
-Χειροκίνητα, ατμοκίνητα, ηλεκτροκίνητα πιεστήρια.
-Επίπεδα, κάθετα, κυλινδρικά πιεστήρια.

Το ερευνητικό πρόγραμμα του ΠΤΙ-ΕΤΒΑ ξεκίνησε το 2000 με συντονιστή τον Τριαντάφυλλο Σκλαβενίτη και στο τέλος του 2000 παραδόθηκαν οι δύο πρώτες συμβολές. Το 2001 ανατέθηκαν επτά συμβολές και ο σχεδιασμός προβλέπει την ολοκλήρωση του προγράμματος το 2002.

IV. Κατάλογος των εντύπων βιβλίων της Βιβλιοθήκης της Ιεράς Μονής Ιβήρων του Αγίου Όρους

Η Βιβλιοθήκη των εντύπων της Ιεράς Μονής Ιβήρων είναι σημαντική και ως συλλογή ελληνικών και λατινικών και σλαβικών βιβλίων, που άρχισε να συγκροτείται από τον 16ο αιώνα και γιατί διασώζει τις προσωπικές βιβλιοθήκες σημαντικών λογίων και ιεραρχών, όπως ο Θεοφάνης Ελεαβούλκος, ο Μάξιμος Μαργούνιος, ο Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Διονύσιος Δ', ο προηγούμενος Νεόφυτος Χριστόπουλος, ο μητροπολίτης πρώην Άρτης Νεόφυτος Μαυρομάτης και ο Δημήτριος Καλαβακίδης. Στα χρόνια της λειτουργίας της Αθωνιάδος Σχολής, ο Ευγένιος Βούλγαρης δανειζόταν βιβλία από τον βιβλιοθηκάριο της Ιεράς Μονής Ιβήρων για να μπορεί να διδάσκει τα αρ-

χαία ελληνικά κείμενα στους μαθητές του.

Στα αντίτυπα των βιβλίων της Βιβλιοθήκης έχουν αποτυπωθεί ίχνη χρήσης των βιβλίων και αναγνώσεων των κατόχων τους και των αδελφών της Μονής. Χάρης στα σημειώματα, που διαβάζουμε πάνω στα βιβλία, μπορούμε να ψηλαφήσουμε και τελικά να ανασυστήσουμε τη ζωή της βιβλιοθήκης και των βιβλίων της. Τα σημειώματα αυτά είναι και πηγή για την ιστορία της Μονής. Για τη μαρτυρημένη συνεχή ζωή και λειτουργία της, η Βιβλιοθήκη είναι από τις σημαντικότερες του Αγίου Όρους και η αναλυτική καταλογογράφηση της, θα μας επιτρέψει να έχουμε εναργέστερη εικόνα για τη συγκρότηση και τη λειτουργία μιας μεγάλης μοναστηριακής βιβλιοθήκης.

Στη Βιβλιοθήκη σώζονται περισσότερα από 5.000 βιβλία (τίτλοι), αν υπολογίσουμε μόνο τα βιβλία που εκδόθηκαν από το 1480 ως το 1900, τα οποία κατανέμονται σε 3.200 ελληνικά, 650 λατινικά και 1.500 σλαβικά. Αν τα υπολογίσουμε, συναριθμώντας τα πολλαπλά αντίτυπα και τους τόμους, θα ξεπεράσουμε τον αριθμό των 9.000 τόμων.

Η εργασία της σύνταξης, της ηλεκτρονικής επεξεργασίας και της έκδοσης του καταλόγου άρχισε τον Σεπτέμβριο του 2001 με την εποπτεία του βιβλιοθηκάρου της Ιεράς Μονής Ιβήρων Μοναχού Θεολόγου και του Τριαντάφυλλου Σκλαβενίτη. Καταλογογράφοι ανέλαβαν το 2001 ο Χαράλαμπος Χοτζάκογλου, διδάκτωρ βυζαντινής τέχνης του Πανεπιστημίου της Βιέννης, ο Αναστάσιος Μαράς και ο Πολύβιος Στράντζαλης διδάκτορες θεολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης και ο Βιτάλι Ζαϊκόφσκι, διδάκτωρ λαογραφίας του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Πρότυπο για την όλη εργασία είναι ο *Κατάλογος της Βιβλιοθήκης της Ιεράς Μονής Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου Πάτμου*, που επιμελήθηκαν ο Εμμ. Ν. Φραγκίσκος και ο Διάκονος Χρυσόστομος Φλωρεντής (έκδοση του ΚΝΕ/ΕΙΕ).

Η όλη εργασία προγραμματίζεται να ολοκληρωθεί το 2003 και να ακολουθήσει η έκδοση.

Ερευνητικά και Εφαρμοσμένα έργα για τη Μάνη, 2000-2001

Επιστημονικός υπεύθυνος: Γιάννης Σαΐτας

 πως έχει ανακοινωθεί, τόσο στο 22ο τεύχος (σελ. 14-17) όσο και στο 24ο τεύχος (σελ. 23-25) του *Ενημερωτικού Δελτίου*, στο Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών πραγματοποιούνται ορισμένα ερευνητικά και εφαρμοσμένα έργα που αφορούν τη Μάνη, με επιστημονικό υπεύθυνο και συντονιστή το Γιάννη Σαΐτα και συνεργάτη την Κορνηλία Ζαρκιά. Η πρόσδος των έργων αυτών στο διάστημα 2000-2001 υπήρξε η ακόλουθη :

Ι. Μάνη. Πολιτιστικό Οδοιπορικό

Το έργο, το οποίο ξεκίνησε το 1992, συνεχίστηκε με τις ακόλουθες δραστηριότητες: Στο Ιστορικό - Εθνολογικό Μουσείο Μάνης (Πύργος Κρανάης Γυθείου) συνεχίστηκε με επιτυχία για έβδομο και όγδοο κατά σειρά χρόνο η λειτουργία της έκθεσης "Περιηγητές στη Μάνη, 15ος -19ος αι", που διοργάνωσε το ΚΝΕ και εγκαινιάστηκε τον Ιούλιο 1993. Διερευνάται ήδη η δυνατότητα για τη διοργάνωση μίας νέας έκθεσης στο κτίριο του Πύργου καθώς και της εναρκτήριας έκθεσης του υπό σύσταση Ναυτικού Μουσείου Μάνης στον Φάρο της Κρανάης.

Επιπλέον στα πλαίσια του σχεδιασμού και υλοποίησης της πιλοτικής δράσης ARCHI-MED με τίτλο "Ανάδειξη του περιβάλλοντος σε παράγοντα ανάπτυξης στο Μεσογειακό χώρο", πρότυπης πειραματικής ενέργειας διεθνικής συνεργασίας στον τομέα της χωροταξίας, συντάχθηκε Έκθεση Εμπειρογνωμοσύνης με θέμα "Το Παράδειγμα Επίδειξης της περιοχής της Μάνης". Η χερσόνησος της Μάνης επελέγη ως ένα από τα τρία Παραδείγματα που προτείνονται για την Περιφέρεια Πελοποννήσου.

Το ARCHI-MED είναι μία πρότυπη πειραματική ενέργεια που προωθεί τη διεθνική συνεργασία μεταξύ των χωρών της Κεντρικής και Ανατολικής Μεσογείου, για τη διαμόρφωση χωροταξικής στρατηγικής, ιδίως σε θέματα προστασίας και ανάπτυξης του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος. Στη δράση μετέχουν ήδη η νότια Ιταλία και η Ελλάδα ενώ προβλέπεται να ενταχθούν η Κύπρος και η Μάλτα. Από τον Οκτώβριο έως τον Ιούλιο 2001 πραγματοποιήθηκε σειρά συσκέψεων και ημερίδων της εθνικής και της διακρατικής ομάδας εργασίας με αντικείμενο την εξειδίκευση και προώθηση των προτάσεων που διατυπώθηκαν στις μελέτες ARCHI-MED.

Η πρόταση για τη Μάνη στοχεύει στη συνετή διαχείριση του περιβάλλοντος παράλληλα με την αρμονική ανάπτυξη των παραγωγικών και επιχειρηματικών δραστηριοτήτων και αποσκοπεί στη δημιουργία της απαραίτητης επιστημονικής υποδομής στο εσωτερικό της περιοχής, που θα υποστηρίζει και θα κατευθύνει ένα πρόγραμμα "έντασης γνώσης" στον τομέα της προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς, σε συνεργασία με τοπικούς, περιφερειακούς, εθνικούς και διεθνικούς φορείς.

Κεντρικός άξονας του Παραδείγματος Επίδειξης είναι η σύσταση, οργάνωση και λειτουργία του Κέντρου Μελέτης και Προβολής της Αρχιτεκτονικής και Ιστορικής Κληρονομιάς της Μάνης (ΚΕ.ΜΕ.ΠΡΟ.Μ.). Το κύριο έργο του ΚΕ.ΜΕ.ΠΡΟ.Μ. θα είναι η τεκμηρίωση και ανάλυση του φυσικού και ιστορικού γεωγραφικού χώρου της χερσονήσου

στους τομείς της ιστορίας, της εθνολογίας και της καταγραφής των μνημείων. Παράλληλα θα αποτελέσει πόλο προσέλκυσης και ενδιαφέροντος για επισκέπτες, ερευνητές και επιστήμονες της ελληνικής και διεθνούς επιστημονικής κοινότητας, προσφέροντας χώρους συναντήσεων, εργασίας και φιλοξενίας. Θα προσφέρει εξειδικευμένη τεχνογνωσία και στήριξη σε δημόσιους, τοπικούς, συλλογικούς και παραγωγικούς φορείς σε ζητήματα προστασίας και προβολής και θα προωθήσει ιδιαίτερες δράσεις ώστε να αναδειχθεί ο χώρος της Μάνης σε μία από τις περιοχές - πολιτιστικά αποθέματα της Μεσογείου.

Ως ειδικές δράσεις του ΚΕ.ΜΕ.ΠΡΟ.Μ. προτείνονται :

- Η δημιουργία Βάσης Δεδομένων για την πολιτιστική κληρονομιά της Μάνης. Οι υπάρχουσες πληροφορίες από αρχεία, μελέτες και έρευνες θα συμπληρώνονται διαρκώς και θα δημοσιοποιούνται με διάφορους τρόπους.

- Η οργάνωση Παιδαγωγικών Προγραμμάτων και Τάξεων Πολιτιστικής Κληρονομιάς με ανταλλαγές μεταξύ ελλήνων και ξένων μαθητών και φοιτητών, για εμπλουτισμό και διάχυση της γνώσης στον μεσογειακό και ευρωπαϊκό χώρο, σε θέματα αρχιτεκτονικής, νεότερων επικοινωνιών, συνεργασιών και μετοικεσιών μεταξύ Νότιας Ιταλίας και Ελλάδας.

- Η οργάνωση ενός μικρού Δικτύου Μουσείων για τη νεότερη Μάνη - χώρων υποδοχής εκδηλώσεων - κέντρων ενημέρωσης και πληροφόρησης των επισκεπτών. Στο δίκτυο θα περιληφθούν αρχικά το Ιστορικό - Εθνολογικό Μουσείο Μάνης και το Ναυτικό Μουσείο Μάνης στη νησίδα Κρανάη Γυθείου καθώς και το Μουσείο Μέσα Μάνης και Μαυρομικαλαίων στο Λιμένη Αρεόπολης.

- Η οργάνωση και υλοποίηση Πολιτιστικών Διαδρομών στο πλαίσιο της ενίσχυσης των ήπιων μορφών τουρισμού, σε συνδυασμό με τη διαμόρφωση στρατηγικής για την αξιοποίηση των εγκαταλειμμένων ορεινών οικισμών.

Επισπεύδοντες φορείς, οι οποίοι θα συμπράξουν για τη σύσταση του Κέντρου, προβλέπεται να είναι το Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και το Μουσείο Μπενάκη, που διαθέτουν κατάλληλη ειδίκευση και εμπειρία και υλοποιούν ήδη σχετικά προγράμματα στην περιοχή, ώστε να εξασφαλιστεί κατάλληλη τεχνογνωσία, διεθνές κύρος και καλή προοπτική.

2. Πηγές Ιστορίας της Μάνης

Το έργο, το οποίο ξεκίνησε τον Ιούλιο 1994, συνεχίστηκε ως εξής:

Στη διάρκεια του 2000 σχεδιάστηκε και πραγματοποιήθηκε μία επιτόπια ερευνητική εργασία με αντικείμενο τα μεσαιωνικά και νεότερα κοιμητήρια στη Μάνη. Έγινε τεκμηρίωση για 100 περίπου κοιμητήρια, με καταγραφή, χαρτογράφηση, τοπογραφική, αρχιτεκτονική και φωτογραφική αποτύπωση καθώς και διαχρονική μελέτη των επιμέρους κατασκευών τους (ναών, ταφικών κτιρίων, οστεοφυλακίων, επιτάφιας σημάτων, στηλών, επιγραφών και λοιπών έργων). Έγινε συσχετισμός με την οργάνωση των γενών, των οικισμών και των μικροπεριοχών της χερσονήσου.

Επίσης στο διάστημα 2000 -2001 πραγματοποιήθηκε ιστορική, αρχιτεκτονική και αρχαιολογική τεκμηρίωση για τα μοναστήρια της Μάνης. Η έρευνα συνεχίζεται.

3. Πιλοτικό Πρόγραμμα Μάνης - Λιμένη Αρεόπολης

Το ερευνητικό και εφαρμοσμένο αυτό έργο ξεκίνησε το 1996 με επισπεύδοντα φορέα το Μουσείο Μπενάκη, σε συνεργασία με τις αρμόδιες κεντρικές υπηρεσίες (ΥΠΕΧΩΔΕ, ΥΠΠΟ, ΕΟΤ, ΚΝΕ/ΕΙΕ) καθώς και με την περιφερειακή διοίκηση (Γ.Γ.Περιφέρειας Πελοποννήσου) και με τους φορείς της τοπικής αυτοδιοίκησης (Ν.Α. Λακωνίας, Δήμος Οιτύλου). Συνοπτική περιγραφή του προγράμματος για το διάστημα 1996-1999 περιλαμβάνεται στο 24ο τεύχος (σελ. 23-25) του *Ενημερωτικού Δελτίου*.

Στο διάστημα που ακολούθησε έγιναν τα εξής :

Η πλήρης προμελέτη για την αποκατάσταση του "Παλατιού" των Μαυρομιχαλαίων στο Λιμένι και τη διαμόρφωση σε Μουσείο Μέσα Μάνης και Μαυρομιχαλαίων, η οποία είχε υποβληθεί στο ΥΠΠΟ τον Ιούνιο 1999, ενεκρίθη από το ΚΑΣ στις 10 Οκτωβρίου 2000. Στη συνέχεια προωθήθηκε το μουσειολογικό και εκθεσιακό πρόγραμμα, προκειμένου το κτίριο να λειτουργήσει ως μουσειακός - εκθεσιακός χώρος από το καλοκαίρι 2002. Τον Ιανουάριο 2001 προγραμματίστηκαν και στη συνέχεια εκτελέστηκαν ορισμένες απαραίτητες επισκευές και άλλες εργασίες στο κτίριο και στον περιβάλλοντα χώρο. Ήδη, από τον Οκτώβριο 2001, σε ορισμένους χώρους του κτιρίου θα στεγαστεί το γραφείο Μάνης.

Η πλήρης προμελέτη για την αποκατάσταση του Μοναστηριού της Παναγίας Ευρέτριας στο Λιμένι και τη διαμόρφωσή του σε Κέντρο Μελέτης και Προβολής της Μάνης (ΚΕ.ΜΕ.ΠΡΟ.Μ.), η οποία είχε υποβληθεί στο ΥΠΠΟ τον Ιούνιο 2000, ενεκρίθη από το ΚΑΣ στις 17 Ιουνίου 2001, τόσο ως προς την προτεινόμενη χρήση όσο και ως προς την

προτεινόμενη αναστήλωση. Παράλληλα συντάχθηκαν τα απαραίτητα Σημειώματα και Τεχνικά Δελτία για την ένταξη του έργου στο Γ' ΚΠΣ, είτε μέσω της Γενικής Γραμματείας Περιφέρειας Πελοποννήσου, είτε του ΥΠΕΧΩΔΕ, είτε του Υπουργείου Πολιτισμού. Από τον Οκτώβριο 2000 η σύσταση του Κέντρου Μελέτης και Προβολής της Μάνης (ΚΕ.ΜΕ.ΠΡΟ.Μ) προτάθηκε ως κεντρική δράση του Παραδείγματος Επίδειξης της Μάνης στα πλαίσια του Ευρωπαϊκού διακρατικού προγράμματος ARCHI-MED, Υποδράση 2.2, όπως παρουσιάστηκε παραπάνω.

Τον Μάιο 2001 το Μουσείο Μπενάκη απέκτησε την κυριότητα μιας έκτασης 150 τ.μ., με την οποία συμπληρώνεται η ενότητα του κτιριακού συγκροτήματος του μοναστηριού. Επιπλέον έγιναν ενέργειες ώστε να γίνει δυνατή η αποκατάσταση του ναού της μονής, ο οποίος ανήκει στους απογόνους των Μαυρομιχαλαίων.

Στον τομέα της προστασίας και ανάδειξης του οικισμού του Λιμενίου έγιναν οι απαραίτητες διαδικασίες ώστε να χαρακτηριστεί ως κοινόχρηστος χώρος πρασίνου - περιοχή προστασίας, μία έκταση 8,5 στρεμμάτων γύρω από το Παλάτι των Μαυρομιχαλαίων. Το σχετικό Προεδρικό Διάταγμα δημοσιεύθηκε τον Απρίλιο 2001 (ΦΕΚ 278Δ/17-4-2001). Αναμένεται να καταβληθούν από το Ταμείο ΕΤΕΡΠΣ στους ιδιοκτήτες οι αναλογούσες αποζημιώσεις, στα πλαίσια της Προγραμματικής Σύμβασης Ν.Α. Λακωνίας και ΥΠΕΧΩΔΕ, ώστε η κυριότητα του χώρου να περιέλθει στον Δήμο Οιτύλου.

Η προστασία του Λιμενίου και η διαμόρφωση του Μουσείου στο Παλάτι Μαυρομιχαλαίων εντάχθηκαν στις πρότυπες δράσεις που υποστηρίζει το ΥΠΕΧΩΔΕ και περιλήφθηκαν στο τεύχος *Λακωνική Μάνη, Ανάδειξη αρχιτεκτονικής και ιστορικής φυσιογνωμίας*, έκδοση ΥΠΕΧΩΔΕ, Αθήνα 2000.

4. Κοινοτική Πρωτοβουλία LEADER II - ΜΑΝΗ, 1996-2001

Στη διάρκεια του 2000 και 2001 συνεχίστηκε η υλοποίηση της Κοινοτικής Πρωτοβουλίας LEADER II - ΜΑΝΗ, με την οποία πραγματοποιούνται 45 έργα ιδιωτικών επενδύσεων στα πλαίσια των Μέτρων 3, 4 και 5 του Προγράμματος (αγροτουρισμός, μικρές επιχειρήσεις, αξιοποίηση επιτόπιας αγροτικής παραγωγής) καθώς και 4 έργα στα πλαίσια του Μέτρου 6 (διατήρηση και βελτίωση του περιβάλλοντος).

Γιάννης Σαΐτας

Οι Λειτουργοί της Ανώτατης, της Μέσης και της Δημοτικής Εκπαίδευσης (19ος αι.)
Βιογραφικά και εργογραφικά στοιχεία
Επιστημονικοί υπεύθυνοι: Δαυΐδ Αντωνίου-Τριαντάφυλλος Ε. Σκλαβενίτης

Ερευνητικό Πρόγραμμα που άρχισε το 1994 και συνεχίστηκε με την οικονομική στήριξη (για τη μηχανογράφηση) του Ιδρύματος Ιωάννου Φ. Κωστοπούλου (1994, 1995, 1997, 2000: 4.300.000) και του Κέντρου Εκπαιδευτικής Έρευνας του Υπουργείου Παιδείας (2001: 5.000.000 δρχ.).

Η έρευνα και η συγκέντρωση του αρχαικού και έντυπου υλικού έγινε από τους υπεύθυνους στα Γενικά Αρχεία του Κράτους / Αρχείο Υπουργείου Παιδείας: Βιβλία ποιότητας προσωπικού 1853-1884 (αντλήθηκαν 2.055 ονόματα εκπαιδευτικών από εννέα αλληπάλληλες απογραφές). Πίνακες αποφοίτων δημοδιδασκάλων και καθηγητών 1880-1900 (με την ένότητα αυτού του υλικού επεκταθήκαμε από τους λειτουργούς της εκπαίδευσης στο ευρύτερο σύνολο εκείνων που σπούδασαν ή πήραν δίπλωμα εκπαιδευτικού). Κατάλογοι κατατάξεως προσωπικού, χειρόγραφοι και τυπωμένοι (1834-1895). Πίνακες αποφοίτων δημοδιδασκάλων και καθηγητών (1880-1900). Αρχείο Πανεπιστημίου Αθηνών: Μητρώα φοιτητών Πανεπιστημίου 1837-1895 (μηχανογραφημένο αρχείο από τον Κώστα Λάππα). Βιβλίο ελληνοδιδασκάλων 1852-1895. Διπλωματούχοι Πανεπιστημίου ως το 1900 (από τις τυπωμένες λογοδοσίες του Πανεπιστημίου). Αρχείο Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας: Γενικά μαθητολόγια Διδασκαλείων 1870-1895. Βιβλίο Πρακτικών απολυτηρίων εξετάσεων των υποψηφίων διδασκαλιστών 1883-1900. Αρχείο Ελεγκτικού Συνεδρίου: Συνταξιοδοτικές πράξεις 1860-1935.

Ο υψηλός βαθμός πληρότητας των στοιχείων δίνει τη δυνατότητα να ερευνηθούν συνολικά ο χρόνος και ο τόπος γέννησης, η οικογενειακή κατάσταση, οι σπουδές, ο χρόνος διορισμού, οι μεταθέσεις, οι απολύσεις, η υπηρεσιακή και η μισθολογική εξέλιξη, καθώς και το συγγραφικό έργο των εκπαιδευτικών.

Η καταχώριση στοιχείων σε ειδική βάση δεδομένων (ISIS Dbase "EDU 19" σύμβουλος μηχανογράφησης ο Φοίβος Βιλανάκης με τη συνεργασία της Κατερίνας Κωνσταντινίδου και της Πελαγίας Μαρκέτου) πραγματοποιείται προκειμένου να εξασφαλιστούν οι πολλαπλές προσεγγίσεις του υλικού και οι συσχετισμοί που αποτελούν προϋποθέσεις για την πληρέστερη συγκριτική μελέτη των στοιχείων αλλά και δυνατότητα χρησιμοποίησης του αρχείου από άλλους, σημερινούς ή μελλοντικούς ερευνητές. Μηχανογραφήθηκαν οι 2.055 φάκελοι των εκπαιδευτικών, οι οποίοι έγιναν προσιοί στους συναδέλφους που το ζήτησαν. Άρχισε η επεξεργασία του υπόλοιπου υλικού για να μηχανογραφηθεί, ώστε να προστεθούν οι χιλιάδες νέοι φάκελοι και να εμπλουτιστούν οι πρώτοι με στοιχεία ως το τέλος της διαδρομής και της ζωής των εκπαιδευτικών.

Από την όλη εργασία θα προκύψει και θα εκδοθεί λεξικό με το σύνολο των βιογραφικών στοιχείων, εμπλουτισμένων με πληροφορίες από άλλες αρχειακές και έντυπες πηγές και εικονογραφικό υλικό. Το έργο θα συμπληρώνεται με εισαγωγική ιστορική μελέτη, χρηστικά ευρετήρια και διαγράμματα.

Τριαντάφυλλος Ε. Σκλαβενίτης